

VI-VII. KÖZMŰVELŐDÉS. TÁRSADALOM.

Közművelődés.

1. A háború és a közművelődés viszonya iránt érdeklődve, jöjjünk mindenekelőtt tisztába a közműveltség és a közművelődés fogalmával. A közműveltség állapotot jelent, a közművelődés pedig folyamatot. A *közműveltségen* értünk mindent, ami valamely emberi közösség műveltségére tartozik, tehát az emberek értelmi, erkölcsi és testi javait, képességeit és készségeit; azt a fejlettséget, amely az illető közösség életének sokféle jelenségeiben nyilatkozik, a vallástól kezdve a föld megmunkálásáig. Milyen magas fokra jutott már el valamely közösség mindezekben, az szabja meg haladását a további békés fejlődésben s az dönti el sorsát sok tekintetben a fejlődés irányának a mostanihoz hasonló, erőszakos megváltozása idején is. A közműveltség ugyanis nem végleges, nem is tartós állapot, mert a *közművelődés* szakadatlan folyamat. Béke idején ez a folyamat a mind nagyobb közműveltség megszerzésére vezet; a képességek, készségek, javak fejlesztése, nemesítése, terjesztése, célirányos alkalmazása a feladata. Bizonyos, hogy a háborúnak mindenre és mindenkire kiterjedő hatása ezt a folyamatot is érintette s hogy az a hatás ezután mindig megérzik. A művelődéstörténetnek nagy feladata, hogy kutassa és megvilágítsa az emberiség és az egyes nemzetek eddigi közműveltségének és a közművelődés ezutáni irányának a háborúval való kapcsolatát; e kutatás eredményei a jövő nemzedékek életének tudatosságát nagyon fokozni fogják. Azonban érdeklődnünk kell e kérdések iránt már most is és pedig nemcsak a szaktudósnak, hanem minden művelt embernek, mert csak akkor lehet igazi hasznunk a mai kor közművelődési megismeréséből, ha nem halogatjuk a tanulságok felhasználását és ha erre mindnyájan képesek és készek vagyunk.

Kétségtelen ugyanis, hogy a nemzetek értékét nem a tömeg, hanem a szellemi fejlettség dönti el. A műveltségnek tehát tetemes része van abban, mennyire tud valamely nemzet a többiek között megállni, mennyire tudja a benne rejlő erőt kifejteni és érvényesíteni. S kétségtelen az is, hogy a nemzet fejlettségét nem pusztán egyik vagy

másik téren kell néznünk, mert a szellemi és anyagi élet mindenik területe elválaszthatatlanul érintkezik egymással, mindenkinek a fejlettsége ok és okozat egyaránt. Most a háborúban tisztán látszik, hogy erősebb az az állam, amelyben általánosabb a nép műveltsége, nagyobb a szaktudományok fejlettsége, amelynek több az iskolája és a gyára, tanultabbak mindenik téren a munkásai és így jobban értik a magok teendőit, nagyobb mértékű a nemzet helyzetének és életfeladatainak az ismerete a polgárok mindenik rétegében. Ha ebből tanulságot akarunk levonni, akkor azt kell megállapítanunk, hogy természetesen mindenik nemzetnek a maga erőinek legteljesebb kifejtésére kell törekednie, el kell érnie mindazt, amiben szövetségesei és ellenfelei most túlszárnyalják s fokoznia kell azt is, amiben eddig is elérte a kellő eredményeket. Ahhoz, hogy valamely nemzetben ilyen törekvés fejlődhessék ki, az kell, hogy lehetőén mindenki meglássa ezeket a tanulságokat. Ennek meg az a természetes feltétele, hogy akiknek a művelődés terjesztése a hivatása, azok ezt célul lássák magok előtt és arra igyekezzenek a nemzet tagjait elvezetni. Sőt még tovább megyünk: nemcsak a tanítóknak és tanároknak, hanem mindazoknak, akik az emberek nagyobb tömegével érintkeznek, szükséges ismerniök a közművelődés mostani irányát, a háborúnak ezt a hatását, mert enélkül idegen lenne számokra a közlélek.

Hazánkban a háború előtt minden körben fokozódott a művelődés vágya és sokféle irányban igyekezett számos testület a műveltség terjesztésére, Amint a háború kitört, eleinte mintha megakadt volna ez az egész munka, feleslegesnek tetszettek vagy eszünkbe sem jutottak a művelődés eszközei. Pedig a művelődés akkor is folyt, csak hirtelen más lett az iránya. S amikor lassanként az egész emberiség feleszmélt a háborús kábulatból, ezt az új irányt tisztán meg is lehetett állapítani. Eöviden úgy jellemezhetjük a művelődés mai irányát, hogy az teljesen a háború hatása alatt áll, vagyis a nemzeti életnek a háborús vonatkozásai iránt érdeklődünk, ezeken gondolkodunk, öntudatlanul is ezek uralkodnak lelkünkben, cselekvésünket ezek szabják meg. Mindenkiel történik olyasmi, ami ebbe az irányba vezet, ami a lelkében nyomot hagy. Ezek a hatások sokfélék. Erejüket nézve lehetnek egytetemesek vagy korlátolt körűek, ideiglenesek vagy tartósak, közvetlenek és közvetettek. Tartalmilag is nagyon különbözök. A harctéren levők és az itthonmaradottak, a katonaság és a polgárság, a fogságban levők és a rokkantak más-más élményeken mennek át, más hatások érik a főváros és a vidék, a városok és falvak lakosságát; az ország közepén s a veszélyeztetett vagy éppen feldúlt részeken ugyancsak különbözik a háborús élet; az is sokat számít, ki milyen foglalkozást folytat, a társadalom melyik részébe tartozik; s természetesen másként fogadják mind ezeket a hatásokat a felnőttek, másként az ifjúság. Csak annyi bizonyos,

hogy senki sem vonhatja ki magát alólok, sem értelmi és erkölcsi (szellemi), sem testi tekintetben.

Ezek szerint a háború és a közművelődés viszonyának a kérdése ugyancsak hatalmas területet fog át; ennek a következőkben csak egyes fontosabb részeit vesszük szemügyre. Nem feladatunk most részletesen és minden vonatkozásában rámutatni arra, ami van és ami nincs. De a következők is megsejtetnek annyit, hogy valamely nemzet hiányainak, fogyatékosságainak, de egyúttal képességeinek, rátermetségének gondozása feltétlenül szükséges a jobb és szebb jövő érdekében. E munka némely részletére figyelmeztetnek a most említendő tapasztalatok.

2. Sokszor említették már eddig is a háborúnak a vallásos és a nemzeti érzésre való hatását.

A vallásos érzés fellendülése nyomon követte a háború kitörését és az egész világot diadalmasan bejárta. Jellemző erre nézve a német evang. misszióknak az az adata, hogy a háború alatt csupán a bibliatársaságok útján 1914-ben 2% millió, 1915-ben 3% millió, tehát összesen 6 milliónál több biblia és szentírásbeli rész kelt el. A magyar tábori lelkészek is nagy érdeklődést tapasztaltak a vallásos iratok iránt. Azzal, hogy a vallás hirdetői a haza és a háború szolgálatába szegődtek, lelkesítettek, vigasztaltak, a vallás mindenütt bizonyos nemzeti jelleget öltött és mély visszhangot keltett a népeknek legszélesebb rétegeiben. Ezt a vallásos felbuzdulást természetesen mindegyik egyház igyekezett felhasználni. Csak utalunk az egyházfők háborús beszédeire, a tábori lelkészek tevékenységére, vallásos könyvek, röpiratok, imák kiadására. Ezekkel mindenik egyház lehetőleg ellátta a harcoló katonákat s az itthonmaradt lakosságot. Mindez kétségtelenül a háború utáni időkre is ki fog hatni s remélhetőleg az igazi vallásos lélek erősödését eredményezi, elmossa a felekezeti féltékenységet és a haza szeretetében egybeforrott, nemzeti lélek kialakulását segíti elő. (V. ö. valamennyi egyházi lap cikkeit 1914 aug. óta; e lapokból lehet tájékozódni az ily tárgyú önálló művekről; Néptanítók Lapja, 1914. 52. sz.: A vallás a háborúban stb.)

A nemzeti közműveltség legfontosabb tényezője a nemzeti érzés, nemzeti tudatosság. Ennek ereje és tisztasága a műveltségnek legfőbb fokmérője. Általános az a meggyőződés, hogy a nemzeti érzés nagyon megizmosodva fog kikerülni ebből a világtusából. De nem csak gyarapszik, hanem egyúttal tisztul is és mentes lesz minden egyoldalúságtól, szűkkörű nemzeti elzárkózástól. Ez egyik legfőbb hatása annak, hogy most sok nemzettel kerültünk érintkezésbe és összeütközésbe. Nemcsak hazánk és Ausztria különböző nemzetiségei egymással, hanem hadseregünk egyes részei a németekkel, bolgárokkal, törökökkel s a harcok közben és a foglyok útján számos más néppel is közvetlen összeköttetésbe jutottak, ennek következtében a legegyszerűbb ember látóköre is

kitágult. A látókörnek ez a nemzetközi kiszélesedése azt idézi elő, hogy az eddiginél jobban megismerjük és méltányoljuk barátainkat (szövetségeinket) és ellenségeinket. A nemzeti érzés tisztultságának, általában a lelki műveltségnek a jele, hogy miként bánnak az egyes országokban az ellenséges államok polgáraival. Mély, bár fájdalmas örömmel jegyezhetjük meg, hogy ebben a tekintetben a magyar nemzet közműveltségét valamennyi nép között a legelső hely illeti meg s hogy ezt barát és ellenség egyaránt kénytelen lesz elismerni. A magyar embernek ezt a becsületességét, a magyar népnek ezt a jóságát az ellenséges sajtó is több ízben kiemelte. Tudjuk ugyan, hogy ezzel az erőnnel nálunk sem mindenki dicsekedhetik, de annál szükségesebb hangoztatnunk, hogy a távolabbi jövő érdekében mekkora fontossága van annak, hogy az idegen állampolgárokkal és hadifoglyokkal emberségesen bánjunk. A nemzet méltósága kívánja ezt s későbbi szégyenkezéstől óvjuk meg magunkat, ha vigyázunk, hogy a háború okozta jogos nemzeti felbuzdulás, bántalmakon érzett méltatlankodás és keserűség nemzeti elfogultsággá, gyűlölködéssé ne fajuljon. Csak természetes, hogy ennek a háborúnak erős és folyton ismétlődő hatásai még erkölcsi ítélőképességünket is megtámadták, megtévesztették. Ennek következményeként, még pedig nem csupán a hadviselő felek, hanem világszerte a «semleges» népek körében is, bizonyos egyéni felfogással (szubjektívizmussal) találkozunk, mely vajmi könnyen elfogultsággá és gyűlölséggé fajul és ráfogásokban, vádakban, sőt hazugságokban nyilatkozik. Ez már csak azért is veszedelmes, mert ha valóságnak hiszünk olyat is, ami nem az, hamis alapon állunk s jövőnket sem láthatjuk helyesen. Minden művelt embernek azon kell lennie, hogy az ifjúságot és az egész népet ezentúl is megóvjá ettől a méletytől és méregtől. A háborúnak ez a terméke remélhetően lepattan a szintiszta magyar lélekről és ennek békülékenységre hajló természetét a jövőben sem lesz képes megrontani.

Ez eleve megnyugtathat abban a tekintetben, hogy a művelt népeknek a háború után majd lassan-lassan ismét meginduló közös munkássága nálunk megértésre fog találni. Ennek az ú. n. «nemzetközi kultúrának» jövő eshetőségeiről sokszor volt szó a háború két esztendeje alatt. E korszak egyik legfőbb közművelődési hatását sokan abban látták, hogy a háború előtti években szépen fejledező nemzetközi együttműködésnek örökre vége s legfeljebb csak a most szövetséges felek között marad meg. Különösen mai ellenségeink táborában hangzottak el nagyobbára ilyen vélemények. Mégis bizonyosra vehetjük, hogy nyugodtabb időben felülkerekedik majd a higgadság, az elfogulatlanság és a föld népeit egymással szemben ismét az a kölcsönös méltányosság és igazságosság tölti el, amely nélkül az emberiségnek békés fejlődése, haladása el sem képzelhető. Ennek főleg ott van kiváló fontossága,

ahol – mint nálunk – egy állam keretében különböző nemzetiségek élnek-halnak.

3. Nagyon megélenkült az érdeklődés minden olyan kérdés iránt, amely az ország sorsával, a háborúval, a katonaság tevékenységével van kapcsolatban. Kielégítették és irányították ezt az érdeklődést egyes közművelődési egyesületek. Ezeknek a nemzeti műveltség általánossá tétele és ezzel előbbrevitele, a nemzeti érzés ápolása nagyon fontos kötelessége. A háborúban ezek munkája kissé megbénult, megapadtak az előadók és hallgatók. Másrészt azonban, amint a közérdeklődés tárgyai tisztázódtak, felette üdvös felvilágosító és oktató munkát végzett minden testület, amely közönségének a figyelmét le tudta kötni. Az ország különböző pontjain a szorosabb értelemben vett közművelődési egyesületeken kívül más egyesületek, kaszinók, intézetek és intézmények is rendeztek t adományos vagy népszerű háborús előadásokat, kiadványokat. Ezek általában tájékozást nyújtottak háborús kérdésekről vagy pedig az emberi tevékenységnek egy-egy ágát világították meg a háború szempontjából. Az érdeklődés felkeltésével és kielégítésével sok-sok ezer honpolgár látókörét szélesítették ki és művelődését mozdították elő. Legszélesebb körben teljesíti ezt a feladatot s nagy haszonnal forgatható az Országos Közművelődési Tanács kiadásában megjelenő *Vasárnapi Könyv*. Ennek tartalmas füzetei a háborúnak szinte valamennyi vonatkozását felölelik, a tanítónak könnyen hozzáférhető forrásul, az ifjúságnak pedig olcsón beszerezhető olvasmányai kínálóznak. Budapesten az Erzsébet-Népakadémia, Szabad Lyceum és az Országos Közegészségügyi Egyesület közösen tartott nagyon sok hallgatónak közegészségügyi, történelmi, közgazdasági tárgyú háborús előadásokat; ezeket «*Infer arma*» címen összegyűjtve is kiadták. (Ilyenfajta kiadvány még pl.: «*Szóval s tollal a hazáért*». A miskolci Szabad Egyetem háborús előadásai 1916. 244 lap, ára 4 K. «*A háború és a jövő*». Az Ált. Közjótékonyági Egyesület kiadványa. 1915. 6 K.) Az egyetemek és főiskolák tanárai saját szaktudományok álláspontjáról világították meg az egész nemzetet foglalkoztató nagy kérdéseket. A szakegyesületek a magok körében felmerülő új feladatokat vitatták meg és ismertették folyóirataikban az illető életpálya munkásaival, így elő is készülve a háború folyamán és a háború után következő tennivalókra.

A közműveltség új elemeinek terjesztői az előadásokon és kiadványokon kívül a kiállítások is, amelyek közvetlenül szemléltetik a háború hatását és előtárják bizonyos körben az új tudnivalókat. Ilyen kiállítás volt külföldön sok; nálunk a nép- és hadegészségügyi kiállítás (Budapesten 1915 ápr.-jún.), a sajtóhadiszálláson levő művészek képkiallítása (1915.), háborús gyermekrajzok (az Iparművészeti Múzeumban és vidéken is), a székesfőváros iskoláinak háborús kiállítása (1915;

1. Népt. Lapja 1916:1. sz.), továbbá háborús gyermektanulmányi kiállítás Esztergomban (1916 jún.) stb. Mindezeket sok ember látogatta. A jövőre nézve nagy jelentőségűek a könyvtárakban, múzeumokban szervezett háborús gyűjtemények (a Nemzeti Múzeumban, Erdélyi Nemzeti Múzeumban, egyetemi könyvtárakban, a Fővárosi Könyvtárban stb.) ezek magokban egyesítik a kortörténet írott és nyomtatott emlékeit s nevezetes segédeszközei lesznek a későbbi történetírásnak. Ilyen gyűjtemények egyes kisebb községekben is vannak; ezek annak a községnek mostani életét örökítik meg.

Több tekintetben változáson ment át a közműveltség legáltalánosabb, legnépszerűbb és legolcsóbb terjesztője: a napisajtó. Ez az emberek legnagyobb részének csaknem egyedüli szellemi tápláléka; azt lehet mondani, hogy az egész nép gondolkodásának és erkölcsi felfogásának irányítója békeidőben. Az a háborúban is. A háborús viszonyok miatt a sajtó működése bizonyos korlátok közé szorult (cenzúra), terjedelme is megapadt, időnként tetemesen. – Eleinte jóformán kizárólag háborús híreket adtak a lapok s legnagyobb részben ezek foglalják el a hasábjait ma is. A napisajtónak ez a természetes elháborúsodása egyúttal komolyodás. Nincs hely, sem kedv a léhaságokra; minden rovatban a háborúval kapcsolatos a legtöbb részlet. S minthogy a tárgy közössége mellett jórészt a szöveg, a felfogás és az irány is meg-egyeznek, elmondhatjuk, hogy ma a közönség általában egyöntetűbben gondolkodik ezekről a dolgokról, mint azokról a különböző tárgyakról, amelyek a lapokat béke idején töltötték meg.

Az újságok ma egyöntetűben ítélik meg a közélet jelenségeit is, a pártpolitikai nézetkülönbségek nem szűntek meg, de a szokottnál jóval kevésbé jelentkeznek. Ennek is kedvező hatását várhatjuk. A réginél nagyobb helyet foglalnak el lapjainkban és ezáltal a közönség érdeklődésében a külpolitikai események, távolibb országok állásfoglalásának reánk való hatása. Az ily tárgyú cikkek mélyen hatnak az egyetlen nagy néphadseregben egybeforrt polgárság és katonaság politikai nevelésére és azt kétségkívül hatalmasan előbbre viszik. A földrajzi ismeretek kiszélesítése és a háborús fogalmak bővülése mellett joggal számíthatunk a külpolitikai érdeklődés hatalmas fellendülésére, a politikai tudásnak biztosabb alapokra való helyezésére és ennek következtében a belpolitikai élet mélyülésére. Több helyen e cél érdekében az iskolában is időt szakítottak a napilapok olvasására (1. Népt. Lapja 1915:38. sz., Tanár-egyl. Közl. 1916:5-6. sz.).

A napisajtóhoz hasonlóan érzi a háború alakító hatását az egész irodalom. A *szépirodalom* újabb termékei jórészt a háborús életből veszik a tárgyaikat (1. a szépirodalmi lapok cikkeit, a napilapok tárcáit, az újabb köteteket) s előre láthatóan ez adja meg az irányt a most követ-

kező idők regényirodalmának. A költők verseiben ez a korszak tükröződik (sok kötet jelent már meg; gyűjtemények is: Szabolcska M.: Háborús versek, Budapest, 1915, Singer és Wolfner; Gyulai Á.: Háborús antológia, Bpest, 1916., Élet.) s háborús hangulat uralkodik a *népköltészetben* is. A katonák ajkán a mozgósítás napjától kezdve itthon és a harctereken ezer meg ezer új nóta és dallam támadt. Igaz, hogy a fővárosból kiinduló kabarédalok és hasonlók rendkívüli mértékben elterjedtek s ez a magyar népköltészet tisztasága szempontjából nem Örvendetes, másfelől azonban a föld népe is hat a műköltészetre. Ezeket a katonadalokat és nótákat buzgón gyűjtik s értéköket elismeri és méltatja az osztrák közoktatásügyi «Verordnungsblatt» háborús mellékletének egyik cikke is (1916; 1. még Magyar Paedagogia 1916:241. L). A *tudományos irodalom* legnagyobb része a most felmerült kérdésekkel foglalkozik. Nemcsak az orvosok, politikusok, történet- és közgazdasági írók, de a mérnökök, statisztikusok, pedagógusok, filozófusok és a többi is (1. minderre nézve az illető szakfolyóiratokat), mert ez a korszak rendkívüli erővel bizonyítja a tudománynak a nemzeti étellel való kapcsolatát. Reméljük, hogy most ez a belátás népünk nagy tömegében is gyarapodik s ezzel megnő a tudományos munka méltánylása is.

4. A háború közművelődési hatását nézve, nagy figyelmet érdemel a harctéren levő katonák szellemi élete. Ezt a háború folyamán aránylag sok ideig korántsem töltötte ki a harctéri elfoglaltság.

Katonáink értelmesebb része a napilapokkal sem érte meg, hanem irodalmi és tudományos szakfolyóiratokat és könyveket is sürgett. Akadt olyan tudós, író, tanár, aki közvetlenül a harc vonal mögött, sőt a lövészárokból folytatta tudományos és irodalmi működését és onnan küldte be cikkeit, tanulmányait. Szükségét érezték annak, hogy a halálos küzdelem korszakában is dolgozzanak az élet számára. Mindenik országban, így hazánkban is megállapították, hogy az olvasás szüksége és a könyvek utáni vágy a háború alatt megnőtt és a szellemi tevékenység sem csappant meg azokban, akiknek erre tehetségük és alkalmuk volt. Sőt megnövekedett és kifejlődött olyan emberekben is, akikben eddig kevésbé vagy éppen nem tapasztalhattuk.

A német könyvkiadók központja ez év márc. haváig 1 milliónál több könyvet küldött a harctérre (érték 580.000 márka, súly 1640 métermázsza.) Külön gondoskodtak a Belgiumban levő katonák szellemi szükségletéről. Néhon külön olvasótermeket létesítettek változatos olvasnivalókkal (könyv, folyóirat). Hogy ebből a gondoskodásból a közönség is kivehesse a részét, Németországban máj. 28-tól jún. 3-ig úgynevezett birodalmi könyveshetet (Reichsbuchwoche) rendeztek «Bücher ins Feld!» jelszóval. A könyvekkel megrakott kocsikat «Kulturkanonen» elnevezéssel illették. Nálunk a «Könyvet a harctérre!» jelszó alatt az Orsz. Hadsegélyző

Bizottság és a Vörös-Kereszt-Egylet együttesen buzgólkodik ebben az irányban. Az osztrák párhuzamos mozgalom vezetőivel egyetértve, a mi szervezetünk az V. és VII. hadsereget látja el olvasmányokkal. A többi hadseregről az osztrákok gondoskodnak és a szükséghez képest kölcsönösen kisegítjük egymást olyan nyelvű könyvtárakkal, amilyenekre éppen szükség van. A hadseregfőparancsnoksággal történt megállapodás szerint központi tábori könyvtárakat állítottak fel a szállásmesteri állomásokon, ahol a különféle típusú csapat könyvtárakat Kezelik, cserélgetik és a hiányokat pótolják. Ügyelnek arra, hogy csak értékes könyv jusson ezen az úton a katonák kezébe. Ezt bizonyítja ez az adat: az országos gyűjtés 1916 júl. 31-ig 110.650 könyvet és 306.455 folyóiratot és füzetet eredményezett, de ebből az anyagból csak 45.580 kötetet és 106.200 füzetet találtak arra alkalmasnak, hogy a lövészárkokba jusson. (1. Herczeg F. nyilatkozatát, Az Újság 1936 júl. 30.) Egyik hadsereg szállásmestere a magyar tábori könyvtárak működéséről azt jelentette, hogy a könyvtárak igen népszerűek lettek a csapatok körében, kitűnő hatással vannak a legénység kedvére; olvasni nem tudó katonák írástudó bajtársaikkal szoktak maguknak felolvasatni. El lehet gondolni, mennyi új gondolat, mily sokféle új ismeret keletkezik ezen az úton s mily jótékony hatása lehet ennek jövő életünkre. Azért is fontos, hogy a könyveket ne válogatás nélkül olvassuk és terjesszük, mert a silány üzleti élelmeskedés háborús szennyirodalmat is teremtett.

A mai hadviselésben gyakran előforduló «állóharc» közepette a művelődési ösztön a pusztá olvasásnál még erősebb, másféle kielégítést is keres. Itt daloskörbe csoportosulnak a katonák, ott sportversenyeket rendeznek. Néhol valóságos lövészárkokiskolák támadtak: a tűzben egybeforrt vérek kölcsönösen buzgólkodtak egymás műveltségének kiegészítésében. Erről többször értesítették harctéren lévő tanítók a tanügyi lapokat (ka Népt. Lapja sok számában, pl. 1916: 2., 5., 23. sz.; 1915: 37. sz. a németekről stb.; v. ö . Népművelés 1916 máj.). S ugyanez a munka rendszeresen folyt számos üdülőtelepen a parancsnokok megértő jóakarásával, egy-egy tanító vagy tanár buzgóságából. Legtöbbször írni-olvasni tanultak a katonák, sokszor idős emberek is (1. Népt. Lapja, pl. 1915: 35., 51. sz.). Az Orsz. Közműv. Tanács minden katona-analfabéta tanfolyamot támogatott; magának a Tanácsnak 1915 dec.-ben 42 ilyen tanfolyama volt. A fővárosban és a vidéken különféle testületek igen látogatott olvasósobákat nyitottak katonák részére. A kolozsvári egyetem tanárai az egyetem aulájában tartottak népszerű előadásokat az ottani kórházak lábbadozóinak. A fővárosban a Vöröskereszt-Egyletnek külön megbízottjai gondoskodtak a sebesültek oktatásáról.

5. A közművelődési munkának egészen külön ága alakult ki: a rokkantak tanításáról való gondoskodás. Mindenik pályán nagyon

megapad a munkabíró emberek száma; legalább korlátolt mértékben dologra képessé tenni a megmenthetőket: valóban nemcsak emberi jócselekedet, hanem nemzeti kötelesség is. Ezt a M. kir. Rokkantügyi Hivatal szervezte. Erről az intézményről e helyen csak annyit, ami magával az oktatással kapcsolatos (egyebekre nézve l. a következő fejezetet). A rokkantak társadalmi helyzete, régebbi foglalkozása és hajlamai szerint, valamint tanultságukhoz mérten különböző irányú és fokú tanítás folyik több, ily célú intézetben; az Orsz. Népoktató Egyesület, valamint a gyógypedagógiai, elemi isk., polgárisk. tanítók és tanárok közreműködésével. A megrokkant tényleges tiszteknek meg az előbbi munkájuk folytatására képtelenné vált nem tényleges tiszteknek a közokt. miniszter az egyetem épületében néhány napos tanfolyamot nyitott (1916 nov.); ezen egyetemi tanárok és mindenik pálya kiváló képviselői tájékoztatták őket a közigazgatási, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, jogi, orvosi, mérnöki szakmák, a vasúti, hajózási és gazdasági pályák minden előfeltételéről, hogy ezek alapján döntse el mindegyik, melyik a neki, azaz képzettségének, hajlamainak, testi állapotának legmegfelelőbb foglalkozás. Az új pályaválasztás akadályait a kormány azzal csökkentette, hogy a 9000/1915. ein. sz. v. és közokt. min. rendelet az egyetemre, műegyetemre s mindenik főiskolára, mindenik karra vagy szakosztályba való beiratkozást megengedte azoknak a rokkant tiszteknek is, akiknek nincs érettségi bizonyítványuk. A Bokkantügyi Hivatal számos tanfolyamot nyitott különféle ipari irányban; e tanfolyamok közül valamelyiket végezve, lehetnek a rokkantak építőipari irodai alkalmazottak (tisztviselők), gépészeti és elektrotechnikai tisztviselők, vegyipari irodai alkalmazottak (tisztviselők), szövőipari tisztviselők, építőiparos- (kőmíves, kőfaragó és ács) munkavezetők; vannak különböző mester-tanfolyamok s 12-féle ipari tanfolyam.* A mezőgazdasági irányban a *fözsonyvármegyei gazdasági egyesület* indított 1916 jan.-ban országos mozgalmat, hogy a városokban a lábba-dozó osztagokban elhelyezett katonák számára mezőgazdasági ismereteket terjesztő előadások tartassanak. A Pozsonyban gyógykezelt benukt, csonka, vagy belső beteg rokkant katonák számára ilyeneket a magyar-óvári gazdasági akadémia tanárai és oly szakemberek tartottak, akik a falu egyszerű lakóinak gondolat- és érzelmi világát ismerve, különösen alkalmasak voltak erre. A tanfolyam a földművelés, növénytermelés és állattenyésztés valamennyi ágazatára, valamint a konyhakertészetre is kiterjedt; erre a célra Pozsony város öt hold szántóföldet engedett át.

* L. minderre nézve: *A m. kir. Rokkantügyi Hivatal Kiadványai*, eddig 3 szám; a 3-ban *Vig Albert*: Rokkant katonák ipari oktatása. – *Berecz Gyula*: A magyar rokkantoktatás, Budapest, 1916. 8r 43 l.

Mindezek a tanfolyamok és rendszeres rokkantiskolák rendkívüli jelentőségük nemzetünk jövőjére nézve, mert a háborúnak ezeket az áldozatait (vakokat, félkarúakat stb.) megszabadítják a szerencsétlenség érzésétől, régi munkájok folytatására, vagy új életpálya kezdésére képesítik, soknak általában életcél és munkakedvet adnak. Ezzel az egyénnel jót, a köznek nagy hasznot tesznek.

6. Haza gondol minden katona s a harctéren levőkkel foglalkozik lelkében azoknak minden itthon levő hozzátartozója. Kölcsonösen hatnak egymásra a táborba és onnan írt levelek útján: érzelmeiket és gondolataikat kölcsonösen megtermékenyítik. Ezek a levelek – legalább részben – a művelődés jövő történetírójának is becses adatokkal szolgálnak a nép lelkének alakulásáról, ezért igyekeznek gyűjteni és gyűjteni (erre buzdít a Népt. Lapja több ízben, pl. 1914: 48., 1915: 4., 12., 17. sz.). Maga az a körülmény, hogy katonáink messze földön járnak, kitágítja népünk érdeklődését; azok a tapasztalatok pedig, amiket véreink ott tesznek, anyagot és alapot adnak későbbi gondolkozásuknak, törekvéseiknek. Ezért, ha a háborúnak a nemzet közműveltségére tett hatását keressük, nem szabad elfelednünk katonáinknak idegen nemzetek fiaival való érintkezését (németek, törökök, bolgárok) s szólnunk kell fogságba esett fiainkról is, akiknek művelődési lehetősége egészen sajátos távlatot tár elénk. Ha ezek helyzetét elképzelni megkísérjük, nyomban megértjük, hogy belső, lelki életük mély átalakulást szenved; a jövőre új tervek, nagy elhatározások ébrednek bennök, annál inkább, mert az idegen nép és föld bővíti ismeretemet, Kiszélesíti látóKörüket, összehasonlításokra kényszeríti őket. A foglyok szellemi szükségleteinek kielégítésére a Vörös-Kereszt megbízottai Stockholmban 1915 végén megállapodtak abban, hogy a fogolytáborok részére az egyes országok könyveket küldhessenek. Így vásárolt a Vörös-Kereszt-Egylet illető osztálya az oroszországi fogolytáborok részére 2850 drb könyvet, a földm. miniszter adott 24 838 drbot. Magánúton is sokan igyekeztek küldeni az ott levők számára. Itt-ott külön fogolytábor-újságok támadtak; ezeket kellő ellenőrzéssel helyenként maguk a hadifoglyok szerkesztik. Több helyen a fogolytáborokban tanfolyamok és iskolák alakultak; a különböző foglalkozású foglyok egymást oktatják s ezzel nemcsak ismereteik lesznek egyöntetűbbekké és sokoldalúbbakká, hanem az összetartozás és a közös feladatok, a kölcsönös segítség jelentősége is hatalmasan tisztul lelkökben. Oly hosszú távollét és annyi szenvedés és keserűség után a családnak, a hazának mekkora szeretetével fognak ők visszatérni és mily nagy tervekkel és tennivágyással fogják egykori hivatásukat ismét megkezdeni! A felszabadult hadifoglyok lesznek a nemzetnek legderekabb munkásai, a háború utáni közműveltségnek igazi hivatott terjesztői – ha a hazaszeretet mellett csorbíthatatlanul ma-

gukkal hozzák a munka szeretetét, ami amannak voltaképpen természetes folyománya. Ez is egyik próbaköve lesz annak, hogy mennyiben vált be a háború mint nevelő.

Idegen fogságban levő véreink mit hoznak onnan magukkal: előre nem tudhatjuk. Sokfelé vannak, sokfélék ők maguk, bizonyára rendkívül sokféle elemet vegyítenek majd közműveltségünkbe. Ennek alakulásában nevezetes tényező a nálunk időző hadifoglyok nagy tömege is; a velők érintkező, együtt dolgozó népre közvetlenül, közvetve pedig az egész nemzetre hatnak. Akik ipari vagy mezőgazdasági munkát végeznek, a munka módjára, minőségére lesznek hol jó, hol rossz hatással. A különböző életnézetek is kiderülnek s habár ellenőrizhetetlen mértékben, kétségtelenül nyomot hagynak. Ugyanígy történik ez a többi országokban is. Ma még be sem láthatják, hogy ennek a két rendbeli fogolycsereviszonynak mekkora közművelődési hatása lehet. Annyi azonban bizonyos, hogy ez mindkét félen új elemeket juttat a közműveltségbe (1. Népt. Lapja 1916: 4. sz. Népünk és a fogolymunkások).

7. Minthogy ebben a háborúban sok nemzet szinte annyi nyelvvel vesz részt, világos, hogy a különböző nyelvek is nem egy vonatkozásban fogják feltüntetni a háború hatását. Ezen a téren a következő fontosabb eredményekről szólhatunk. Mindenik nyelvbe, főként a kisebb nemzetek nyelvébe sok idegen kifejezés jut bele a katonák útján az idegenekkel való sokszoros érintkezés következtében. Ez ellen nem lehet kellően óvakodni. A feléledt és megerősödött nemzeti érzés különösen Németországban, de kisebb mértékben nálunk is nyelvtisztító folyamatot indított meg: idegen szavak elkerülését sürgetik (1. pl. Népt. Lapja 1914: 42. sz. Helyes magyarság az iskolában). Beánk nézve fontos tanulság, hogy a magyar államnyelvet ismernie az ország minden polgárának szükséges, a magyaroknak pedig a hazában élő nemzetiségek nyelvélvei kell többet foglalkozniok (v. ö. a közokt. min. törvényjavaslatával 1916 jún.). A magyar nyelv iránt a külföldön is élénkült az érdeklődés. Nekünk ezentúl nagyon fontos lesz a keleti nyelveknek (török, bolgár) az eddiginél alaposabb ismerete. Ezeket s a még gyarapodó fontosságú német nyelvet igeu gyakorlatiasan kell tanulnunk. A francia, angol, olasz értékén, fontosságán és nemzetközi szerepén a háború mitssem változtatott; az irodalmi remekművek megismerésére ezután is törekszünk, mert azokat az emberiség közkincsének tekintjük. Elsősorban azonban a gyakorlati értékű nyelvismeret megszerzése az érdekünk. Erre utal az is, hogy közműveltségünkben ezután bizonyára több helyet foglal a közgazdasági érdeklődés. (V. ö. «A háború és a nyelvek» Magyar Paed. 1916.)

8. A háború folyamán ugyanis mindinkább nyilvánvalóvá lett, hogy ős-oka közgazdasági téren keresendő s következményei, eredményei is főként gazdasági téren lesznek érezhetőek. Ez az igazság egyaránt ta-

nalságos a múltra és a jövőre nézve s nagy változást jelentene közműveltségünkben, ha ezt általánosan megértenők és éhez alkalmazkodnánk. Immár megállapíthatjuk, hogy e tekintetben mulasztások történtek: a mai nemzedék vajmi keveset tud a közgazdaságról, mintha ennek kérdései az ú. n. általános műveltségen kívül esnének. A gazdasági élet ismerete ezután mellőzhetetlen lesz. Mivel hazánk közgazdaságának tengelye a mezőgazdaság, világos, hogy elsősorban ennek mélyítésére és jövedelmezőbbé tételére kell gondolnunk. Ebben az irányban nagy hatása lesz annak a gazdasági tevékenységnek, amelyet egyes csapataink a front mögött kifejtettek, különösen a háborúnak abban a szakaszában, midőn csapataink Galícia keleti részét és Bukovinát először felszabadították az ellenség uralma alól. Ekkor a katonai feladaton kívül kultúr-feladat is várt megoldásra: mentesíteni a visszanyert hazai föld visszatérő lakosságát az ellenséges betörés káros gazdasági következményeitől. Mindenekelőtt szükséges volt a földek megművelése, később pedig a termés betakarítása. Gyakran közvetlenül a front mögött, az ellenséges tüzelés körletén belül kezdődött meg a csapatoknak ez a munkája.. A Dnyeszter és a Pruth mentén ezer meg ezer katona dolgozott a földeken s ebben a munkában egy vagy más minőségben sokan vettek részt olyanok is, akik a mezőgazdasági munkától addig távol állottak. Ugyanez történt különben az ú. n. hadtápcapatok, gazdasági hivatalok körében állandóan. Számtalan emberben ébresztett új irányú érdeklődést a hadsereg műszaki tevékenysége is és pedig az óriási harctérnek mindenik részén. Sokan csak most értették meg, mit jelentenek az országra nézve a hidak, utak, vasutak. Mindezekről az itthonlevőknek is sokszor kellett hallaniok és gondolkozniuk és így mély hatásokra, részben gyökeres átalakulásokra számíthatunk a mezőgazdaságra, kereskedelemre és iparra, általában a gazdasági életre vonatkozó felfogás terén. A háború, ellenségeink kیهeztetési hadjárata igazolja, hogy ezeket a tényezőket az eddiginél jóval több figyelemre kell méltatnunk, mert a jövőben minden országnak és népnek arra kell törekednie, hogy szükségleteit békében-háborúban egyaránt lehetőleg maga láthassa el. Miután ez az igazság átment a köztudatba, ezek a pályák a háború után remélhetően kellő megbecsülésben és felkarolásban részesülnek. Ettől várhatjuk egyúttal közműveltségi állapotaink egyensúlyának helyreállítását, a szellemi és anyagi életpályák közeledését. A munkának ez a kultusza az egész nemzetnevelésben méltó helyéhez segíti a munkára való nevelést. Ez a gondolat jelentkezik közoktatási miniszterünk törekvéseiben is (1. a polgáriskolai törvényjavaslat indokolását, a felső leányiskola kereskedelmi ágának szervezését); ezt az eszmét ajánlotta az osztrák közokt. miniszter erélyesen a nagyközönség figyelmébe (1. Népt. Lapja 1915: 38. sz., s ugyané lap több cikkét, pl. 1915: 13., 23., 25. sz.).

9. A hadsereg köréből terjed szét s itthoni tapasztalatokkal is megerősödik az a belátás, hogy a nemzet értékéhez, a műveltséghez tartozik saját testünknek és általában az egészségnek megbecsülése, gondozása is. A háború ez irányban is okos tanítónak, felvilágosító nevelőnek bizonyult. Néphadseregről lévén szó, a katonai egészségügy köz vetetlen hatással lesz az egész közegészségügyre, mindenki részére hozzáférhetővé, megérthetővé teszi a higiénikus ismereteket és rendszabályokat: az észszerű ételmezés, mértékletes életmód (antialkoholizmus!), tisztaság értékét, a járványok és fertőző betegségek elleni védekezés szükségét. Másrészt a katonáskodás, táborozás erőfeszítései, nélkülözései és szenvedései edzik azok szervezetét, akik ismét visszatérnek. Ezeknek megszokott katonai fegyelme, ha ugyan időközben nem tűnik el, szintén előnyösen hat majd a nép különböző rétegeire. Minthogy végeredményben mégis csak mennyiségben megfogyatkozik és minőségben gyengül a nemzet emberanyaga: a káros következményeket csak úgy csökkenthetjük, ha a mennyiség pótlására és a minőség megjavítására minden lehetőséget elkövetünk. Legnagyobb értékű hatásként azt reméljük, hogy a katonák százezreinek tábori tanulságai és tapasztalásai egészségessé teszik a magyar életet. (V. ö. Népt. Lapja 1914: 36., 46., 1915: 39., 49., 51., 1916: 9-10., 27. sz.; az Egészség mindenik száma).

10. Az eddig jórészt csak vázlatosan felsoroltak bizonyítják, hogy a háború maga: hatalmas arányokban megtestesült állampolgári nevelés. Kiterjed ez mindenkre, hisz e világtusának mindnyájan cselekvő vagy szenvedő részesei vagyunk. E legnagyobb világesemény közös átélésétől, átérzésétől nemcsak azt várjuk, hogy az egyes embereket komolyabbá teszi, hanem azt is, hogy kihat az embernek viszonyára embertársához és megérleli a nemzet tagjai között feltétlenül szükséges együttérzést (szolidaritást). A haza sorsától való függés most nyilvánvalóvá lett s ez az államban az együvé tartozás érzését minden polgárban erősen kifejllesztette, a társadalom különböző osztályai és az egyes életpályák között kiegyenlítően hatott. Akarnunk is kell, hogy ez a hatás el ne tűnhessék. Ezért különös gond illeti a kiskorúakat. A mai ifjúságból serdülő jövő nemzedék egészen más szemmel fogja nézni a világot és a maga országát s más mértékkel fogja mérni kötelességeit az állam iránt, követeléseit az állammal szemben, mint az imént letűnt nemzedék. Efelől bizonyosak lehetünk, ha némelyen: (pl. Pr. W. Foerster) úgy látják is, hogy az ifjúságot könnyen engedjük átsiklani a háborúval járó mérhetetlen nyomoron. Ezeknek az éveknek a nyoma megmarad mindenki lelkében s fajunk, nemzetünk jövőjének a kérdése, hogy ezek a benyomások a közösség érzésének hatalmas kibontakozását segítsék elő. Ezt a gondolatot a háború szintén terjesztette s megerősítette azt az igazságot, hogy maga a műveltség fokozása, a művelődés terjesztése a

nemzet jövőjének egyik legfőbb biztosítója. A művelődésnek ez a demokratizálódása és népszerűsítése első tekintetre mintha ellenkezne a háborúval, de annak mégis természetes kísérője, amit a valóság is beigazolt. Azt az igazságot, hogy az analfabéták számának csökkenése, az ismeretek terjedése egyúttal a véderő fokozását jelenti, ma már mindenütt elismerik. Ennek itt két következményét említjük. Először azt, hogy a nép műveléséről, neveléséről való gondoskodás nem csurján a hivatásos nevelők (tanítók, tanárok) feladata, hanem mindazoké, akik hivatásuknál fogva sokakkal érintkeznek (1. pl. Népt. Lapja 1915: 31. sz. A községháza és a népnevelés; 1916: 13. sz. A társadalom nevelő feladata). A másik pedig az, hogy a tanítóknak, tanároknak nem lehet megérniük pusztán iskolai munkájokkal, hanem a község vagy város lakosságának a művelődését azon kívül is elő kell segíteniük (erről a Népt. Lapjának sok cikke szól, így 1914: 42., 1915: 12., 14., 17., 1916: 2. sz.). A műveltség mértékéről tanúskodik, mennyire igyekszik a nemzet módot adni mindenkinek, hogy művelődhessen, hogy könnyen hozzáférhetővé, ingyenessé, de egyúttal jóvá váljék a tanítás és olcsóvá minden, ami a művelődésnek eszköze. A művelődés demokratizálódása egyúttal legjobb előkészítője a társadalom demokratizálódásának, annak, hogy a különböző osztályok egymást jobban megértsék és méltányolják.

Ezzel kapcsolatos a háborúnak az a félreismertetlen tanulsága, hogy államnak, nemzetnek nagy érdeke a tehetségek szabad érvényesülésének lehetősége, biztosítása. Ezt hangoztatja a szaksajtón kívül a német birod. kancellár is 1916 szept. 28. Minél kevesebben leszünk, annál fontosabb, hogy az igazán hivatottak juthassanak előbbre és legalább a minőség megjavításával igyekezzünk helyreütni a mennyiség fogyatkozását. Az egész nép minőségének kell javulnia! Ezért válnak az eddiginél is nagyobb jelentőségűvé nemcsak az iskolák, hanem az ú. n. szabadoktatás intézményei is, amelyek a felnőttek ismereteinek mélyítésére, látókörének tágítására szolgálnak. A nemzeti erő fokozásának legbiztosabb eszköze a közművelődés emelése, amihez – mint láttuk – maga a háború is hozzájárul.

A háború és a társadalom.

1. A társadalom segítő munkája a háború első időszakában sokféle alakban nyilatkozott. Mindenki egyszerre átérezte, hogy ebben a ránk szakadt küzdelemben valamilyen alakban a nemzet minden tagjának részt kell vennie. Az ország mindenik pontján megváltozott az élet eddigi módja s ez a változás mindenik foglalkozás körében megérezett. Minden gondolat a háborúval kapcsolódott és minden jólelkű ember igyekezett a tőle telő mértékben hozzájárulni az erő kifejtés

fokozásához. Erre szükség is volt, mert egyetlen állam sem tudja hivatalos eszközökkel elvégezni mindazt, amit a háború követel. Szükség volt és van állandóan anyagi áldozatra és munkára. Mindezt szolgáltatta is a közönség, különösen eleinte, bőségesen. Lehetetlen mindazt összefoglalni, amit a társadalom a háború folyamán a felismert szükségletek kielégítésére tett, amivel a hadsereget segítette, az itthoni hiányokat pótolta. Egyes városainknak, községeinknek megvan e tekintetben is a magok története s ami szűkebb körben az egyes helységeekben történt, ugyanazt láthatja majd az is, akinek módjában lesz egyszer az egész országon áttekinteni. Ilyen összefoglalás eleddig nincs. A következőkben csak egyes adalékok találhatók egyrészt arra, hogy néhány, a társadalom segítő munkáját szervező intézményünk miként működött, egy-két hivatalos szerv miként gondoskodott új feladatok betöltéséről, másrészt meg arra, hogy mely irányban észlelhető a nagy közönség körében a háború okozta hullámvész. Ahoz, a mi volt, mindig oda lehetne tenni azt is, ami hiányzott. S ha ez a korántsem teljes számbavétel sokkal bővebb volna, akkor is sok hézagra figyelmeztetne.

2. A Vörös-Kereszt-Egyesület a sebesültek ápolását, a hadifoglyok gyámolítását, a harcosokról tudakozódó közönség tájékoztatását tekinti feladatának. Éhez járulnak fokozatosan tevékenységének egyéb ágai is.¹ Ez az egyesület a *sebesültek* gyógyítására a mozgósítás elején a hadvezetőség rendelkezésére bocsátott 9 tartalékkórházat 2051 ágygal, 597 kiségitőkórházat 22,538 ágygal, 5 üdülőházat 378 ágygal, 512 üdülőhelyet 21,195 ágygal és 44 betegnyugvóállomást 4420 ágygal; összesen 1167 intézményt 50,582 ágygal. 1915 aug. 31 ez a készlet gyarapodott és az előbbi sorrendben volt: 9 tk. 2371 L, 1059 kk. 61,263 á., 3 ü. h. 358 á., 607 ü. h. 25,314 á. és 44 bny. 4016 á., összesen 1722 intézmény 93,412 ágygal (az eredeti ágyszámnak csaknem kétszerese). Ebből 34,109 ágyat maga a Vörös-Kereszt-Egylet, 23,311 ágyat a falvak, 4804-et a városok, 4098-at a vármegyék, 3094-et az arisztokrácia, 3739-et a fürdők, 3286-ot a középosztályhoz tartozó magánosok, 1925-öt a földmívelési minisztérium alá tartozó intézetek, 1281-et a földbirtokosok, 1188-at a zárdák és kolostorok szolgáltattak. A harcterek eltolódása miatt a 2. háborús év végére ezek a számok ismét változtak; ekkor összesen 989 intézménnyel és ezekben 76,441 ágygal szolgált a egyesület a hadi ápolás ügyét.

A kiségitőkórházak elhelyezése mutatja, mily változást okozott maga a sebesültápolás a megszokott renden. A kórházak 1244 épületet

¹ A Magyar Szent Korona Országainak Vörös-Kereszt-Egyesülete 1-ső háborús évi működéséről *Az első esztendő* c. kiadvány számol be; szerk. dr. Szundy Károly, Budapest, 1916. 233],. ára 4 K.

foglaltak el; ezek között 278 elemi iskola, 199 kórházi épület, 88 egyesületi helyiség, 32 polg. iskola, 20 középiskola, 9 tanító- és óvónőképző-intézet, 8 főiskola, 7 árvaház, 3 népház, 2 javító-intézet, 1 mozgószínház volt. Az üdülőhelyek elhelyezésére szolgált 255 falusi lakóház, 105 elemi iskola, 11 óvoda, 2 polg. iskola, 2 főiskola. Az 1. évben összesen 447,548 esetben részesültek sebesült katonák kórházi kezelésben, míg a 43 betegnyugvó állomáson keresztülutazott katonák 493,601 esetben kaptak átkötözést, orvosi segílyt. A 447,548 ápolat közül 259,343 gyógyult meg ott. A 21 vasúti állomáson működő üditő állomások 771,674 esetben 288,067 K értékben nyújtottak üditést. A lábadozó sebesülteket elhelyező bizottság 50 otthonában az ápolási napok száma 520,000 volt, az ápolat katonák száma 8000. Ezeknek ellátása 426,659 K-ba, a felhasznált gyógy- és kötszer 33,216 K-ba került. Az otthonok 300-nál több népszerű előadást tartottak ápolatjaik részére, 84 analfabéta katonát megtanítottak írni-olvasni. A vezetőség a lábadozókat közt 2.500,000 szivart és szivarkát, 4600 színházi- és 3600 fürdő-jegyet osztott szét. A *hadifogyokat gyámolító és tudósító hivatalba* 1916 nov. 1-ig levél, távirat, ügyirat 1.897,695 érkezett; személyes megkeresés: 415,194; a hivatal levélben adott értesítést 1.531,214 esetben; magyar hadifogyainknak továbbított: 1.475,688 K-t, az itt lévő hadifogyoknak pedig átszolgáltattott 274.150'90 K-t. A budapesti *tudósító iroda* a háború folyamán 2.008,680 levéllel és 39,390 távirattal adott választ a hozzá intézett kérdésekre. A napi átlag 3240 levél és 85 távirat, de volt olyan nap, amikor 25-30,000 kérdezősködés érkezett. Nyomozást 147,000 esetben indítottak. A tudósító hivatalban 160 önkéntes hölgy, számos nyűg. áll. tisztviselő és 38 katonai szolgálatra teljesen alkalmatlan népfölkelő működött. Ilyen irodák vidéken is működtek, hasonló személyzettel. Az egyesület a háború második évében szerte az országban 895 fiók-választmány útján vonta be munkájába a közönséget. Az egyesület működését jellemzi, hogy csupán a központban az 1. háborús év alatt 75,549 ügyiratot dolgoztak fel (az előző békeévben 8344-et). Ugyancsak az 1. évben háborús költségekre kerek 3% millió K-t, ápolási díjakra több mint 13 millió K-t utaltak ki. A *társadalom áldozatkészségét* mutatja, hogy nyilvános kérések alapján kerek 4.800,000 K készpénz és 859,000 K értékű tárgy folyt be. (Az osztrák V. K. Egyesülethez 8.700,000 K folyt be.) Az 1820 adományt ételből 152 származik a nemzetiségektől (80 szász, 25 tót, 24 román, 18 szerb, 3 horvát, 2 rutén): a magyarság adta tehát az egésznek 91.7 %-át. A külföldről, legnagyobb részt a hazától elszakadt honfitársaktól, készpénzben 1.557,000 K, tárgyakban 44,600 K érkezett, ami az egész befolyt összegnek 34.6 %-a (Bécs: 441,085+7122; osztrák tartományok 351,142+2727; Németország 89,374+2009; Amerika 851,430+32,684 K.) A közölt adatok,

ismételjük, a háború 1. évére vonatkoznak, amiből egyúttal megítélhetjük, hogy a M. V. K. Egyesület a háború 2. és 3. esztendejében milyen hatalmas munkát fejtett ki.

A nagy közönség támogatása tette lehetővé annak a külön osztálynak a működését, amely a katonáknak szánt ajándékokat közvetítette. A Vörös-Kereszt-Egyesület *Szeretetadomány-osztálya* 1915 márciusában kezdte működését.¹ Összegyűjtötte a közönségtől a hadseregnek szánt ajándékokat s továbbította azokat különböző helyekre. A gyűjtést házról-házra járva végezték a gyűjtőjáratok. Az elmúlt évben 55 gyűjtő-nap volt: Budapesten 39, a környéken és vidéken 16.² Az erdély menekülteket is segítette ez az osztály ruhaneművel és élelmiszerrel.

A «Könyvet a harctérre»-mozgalom (1. fentebb) szintén a társadalom minden rétegének buzgóságából járt sikerrel. A vallás- és közoktatásügyi miniszter támogatásának köszönhető, hogy sok könyv gyűlt össze az iskolák útján. A földművelésügyi miniszter a minisztérium gazdasági tárgyú kiadványait adta át nagy mennyiségben. Jó szolgálatot tettek a vidéki hírlapok; ezeket a miniszterelnökségi sajtóiroda szólitotta fel a mozgalom támogatására; továbbá közreműködtek a Vörös-Kereszt-Egyesület vidéki választmányai és fiókegyletei is. A mozgalom vezetőségének kezdesére horvát- és szlavonországi katonák részére a horvát bán intézkedett horvát könyvek gyűjtése és beküldése iránt. Bosznia és Hercegovina országos kormánya pedig a muzulmán katonáknak olvasmányokkal való ellátásában segítette a mozgalmat. 1916 aug. 31-ig összesen 611,314 drb könyv, füzet és folyóirat gyűlt össze. Ebből 402,630 drb magyar, 25,900 német, 1200 szláv és 6250 román nyelvű olvasnivalót küldtek szét a harcterekre és kisebb részben a

¹ Az osztály 112 lapra terjedő nyomtatott *Jelentést* adott ki az első évről.

² Az osztály által szétküldött tárgyak értékét mutatja ez a pár adat (az 1915. éveket a Jelentésből, az 1916. éveket dr. Forray András osztályvezető-helyettes szíveségéből közöljük):

1915-ben: 1916 I. felében:

A harctérre küldtek	394,549 K	665,501 K
Sebesültszállító-vonatoknak stb.....	90,463 «	- «
Kórházaknak	139,510 «	10,270 «
Hadsegélyező és egyéb jótékony intéz- ményeknek	317,687 «	14,320 «
Közvetlenül kiutaltak	3,187 «	1,961 «
Csererokkantaknak.....	- «	4,416 «
Oroszországi hadifogoly akció	100,823 «	19,128 «
Franciaországi internáltaknak	14,328 «	17,869 «
Katonák karácsonyára	837,330 «	- «

kórházakba. A készlet 1916 aug. 31-én 43,626 könyv (39,926 magy., 1100 német, 1250 szláv, 1250 román, 100 muzulmán) és 61,600 kötet folyóirat (41,700 magyar, 19,900 német).¹

Nyomban a háború kitörése után munkához fogott a m. kir. honvédelmi minisztérium Hadsegélyző Hivatala. A katonai vezetés alatt álló hivatal működési köre főbb vonásokban a következő: alapot gyűjt a katonák özvegyei és árvái s a háború rokkantjai részére, segíti a harc-téren küzdő katonákat, s eljuttatja hozzájuk az áldozatkész közönség adományait, ruhaneműt oszt ki a rokkantaknak, a katonák özvegyeinek és árváinak és minden téren segítője, gyámolítója a háború szerencsétlenének. E célok elérésére különböző gyűjtések szolgálnak: ívek, perselyek, arany, ezüst s egyéb értéktárgyak, természetben való adományok stb.; továbbá külön szervezetként a «Hadsegélyző Szövetség», amelynek tagjai 5 éven át évenként 1-1 K-t fizetnek, és «A Magyar Nők Koronala-
alapja», mely minden magyar nőtől 1 K adományt' kér az özvegy- és árvaalap gyarapítására. A Hadsegélyző Hivatal ezenkívül számos jótékony-sági mozgalmat indított meg: a nemzeti áldozatkészség szobra, jótékony-sági lebélyegzések és bélyegek, hadsegélyző bélyegek, számoló-cédulák stb. stb. segítségével.²

2. A háborúban rokkanttá váltak gondozására külön szervezetet alakított az állam: a m. kir. Rokkantügyi hivatalt. Ennek az a feladata, hogy a rokkantak szükséges orvosi kezelését, kereset képessé tételét és a polgári életbe való visszavezetését rendszeresen intézze. A munkater-
vet, az egész rokkantügy szervezetét gróf Klebelsberg Kuno államtitkár, a Hivatal ügyvezető alelnöke dolgozta ki (A magyar rokkantügy szervezete, Bpest, 1915). Innen tudjuk, hogy a magyar rokkantügy ellátásá-
nak költségeit a miniszterelnök közbenjárására «a közös hadügyi tárca viseli és hogy a rokkantat mindaddig nem bocsátják el a hadsereg köte-
lékéből, míg nem részesült orvosi utókezelésben, míg nem kapott mester-
séges testrészt vagy míg nem részesült a viszonyai által megkívánt gya-
korlati oktatásban». E feladatok teljesítése céljából szervezte a Hivatal egyfelől a rokkantiskolákat (1. Közművelődés), másrészt pedig Buda-
pesten és vidéken az ú. n. utókezelő intézeteket. 1916 febr. 15-ig, amikor a miniszterelnök az ügyről a képviselőházban nyilatkozott, a rokkantak nyilvántartása 29.000 külső sérülés folytán, és 5810 belső betegség foly-
tán rokkantat mutatott fel; feldolgozásra várt még 7000 ív. A még el

¹ Az adatokat a mozgalom vezetősége szolgáltatta.

² Ezeket és a Hivatal kiadásában vagy közreműködésével megjelent művészi ós propaganda-cikkeket részletesen felsorolja és képbemutatja a nyomtatott «Tájékoztató» (47. 1.); 2-ik kiadása most készül. A Hivatal működéséről számbeli adatokat, sajnos, nem közölhetünk.

nem bocsátható rokkantak elhelyezésére eddig a következő intézmények szolgálnak. Budapesten utókezelő-gyógyintézet van hat: 1. Timót-utca 3. sz. 1350 rokkantnak, 2. Révész-utca 19. sz. 1200, 3. a Császárfürdőben 1296, 4. Bajza-utca 23. sz. 810, 5. Munkácsy-utca 26. sz. 575, 6. Márvány-utca 32. sz. 570 rokkant számára. Ugyancsak Budapesten a Váci-út 57. sz. van a Hivatal dunabalparti rokkantiskolája 693 ágygal, továbbá a vakok intézete, Ida-utca 6. sz. 140 ágygal és végül a Népszínház-utca 8. és Tavaszmező-utca 15. sz. a mesterséges testrészeket előállító műhelyek. A vidéken utókezelő gyógyintézetek vannak: rokkantiskolával és mesterséges testrészeket előállító műhellyel kapcsolatban: 1. Pozsonyban 900, 2. Sátoraljaújhelyen 3493, 3. Kassán 880 és 4. Kolozsvártott 600 ágygal. Belső betegek részére különleges intézet van: 1. Besztercebányán 2400, 2. Eőzsahegyen és Koritnica-fürdőn 2400, 3. Alsótátrafüreden 600 és 4. Péterváron 300 ágygal. Végül Debrecenben ipari és gazdasági rokkantiskolája van a Hivatalnak, az előbbi 60, az utóbbi 110 ember számára, Kalocsán pedig 370 rokkant részére kereseti telep létesül.

A rokkantak ügyében a Hivatal nem fordul közvetlenül a nagyközönség támogatásához, de azért ez a fontos szervezet is megértő érdeklődést kíván mindenki részéről. A kormány több rendelettel igyekszik megkönnyíteni a rokkantak elhelyezkedését, de ezek a rendeletek csak az egész társadalom segítségével érhetik el céljokat.¹ A keresk. miniszter újabb rendeletben a közigazgatási tényezőket kereste meg a rokkantak iparüzése ügyében. A Rokkantügyi Hivatal az ország különböző helyein saját intézeteinek keretében külön szervezetet teremtett a rokkant katonák számára munkaközvetítésre, amiről a belügyminiszter körrendelettel értesítette a törvényhatóságokat (részletesen 1. Az Újság 1916 nov. 12, Közgazdaság). A belügyminiszter a háború következtében szükségessé vált könnyítéseket tett a községi közigazgatási tanfolyamokra nézve. E könnyítésekkel első sorban a rokkantak számára nyitja meg a községi segédjegyzői és jegyzői pályát. S így történik valamennyi téren: megadnak a rokkantaknak minden lehető könnyítést és gyámolítást.

¹ E tekintetben jó szolgálatot tehet: 1. *Dóczi Sámuel* füzete: Rokkantak az iparban. (Budapest, 1916. 76 1.) Az Ipartestületek Országos Szövetségének megbízásából összefoglalta az iparos hivatások felé irányítandó rokkantak tudnivalóit, másrészt pedig a kisebb ipari érdekképviseléseknek, főleg az ország 430 ipartestületének rokkantgyámolító munkásságát óhajtja irányítani és megkönnyíteni. 2. A Szabad Lyceum az 1915/6. évben szakértők bevonásával 28 előadást tartott a rokkantügyről stb. s ezeket 3 kötetben kiadta: *A hadi rokkantak, özvegyek és árvák ügye*. Szerk. Pályi Sándor, az I. kötetet Helvey Dezsővel együtt (Budapest, 1916. Ára 1-1 K.).

Természetes, hogy a rokkantak munkaképessége nem lehet korlátlan, sőt némely irányban fogyatékos marad; de a mai orvosi tudomány bámulatos eredményeket ér el s csak a kellő munkakört kell minden egyes rokkant számára megkeresni. Ezért a Hivatal vezetőségének az az alaptétele, hogy az egész kérdésben a legteljesebben egyéni elbánásra van szükség minden tekintetben.

3. A Rokkantügyi Hivatal keretében folyik a gondoskodás a hadiárvak sorsáról is. Gróf Tisza István miniszterelnök a fővárosi napilapok 1916 május 5.-iki számában felhívta az egész magyar közönség tehetős elemeit arra, hogy létesítsenek számos olyan kisebb intézményt, amelyben a hadiárvak zsenge koruktól fogva gondos nevelésben és valamely gazdasági vagy ipari pályára való fokozott kiképzésben részesüljenek. Az árvák nevelésére nézve a kormány azt tekinti alapelvnek, hogy «a hadi árvák lehetőén olyan életviszonyok között nőjenek fel, aminők között lettek volna, ha gondviselőjüket a halál el nem ragadja és legalább is olyan nevelésben részesüljenek, amilyenben részesültek volna, ha atyjok életben marad» (a miniszterelnök szavai a főrendiházban 1916 febr. 25.). Ezen az úton indult meg az árvák gondozásának az ügye s számos országos egyesület, testület, vállalat és magános ember vállalta magára több-kevesebb hadi árva nevelését.

A háborúban egyébként is ugyancsak felszaporodott a gondozás nélkül maradt gyermekek és tanácstalanul maradt családok száma. Már a legelső napokban, a mozgósítás után, kénytelenek voltak a közgazgatási hatóságok a polgárság segítségéhez folyamodni s önként vállalkozó *szegénygyámok* igyekeztek a hadba vonultak családjait támogatni. Megnövekedett az állami gyermekvédelem intézményeinek s a Gyermekvédő Ligának a munkája is. Az Országos Gyermekvédő Liga nyomban a háború kitörése után megkezdte gyermekvédelmi munkáját a hadba vonultak családjában maradt és gondozásra szoruló gyermekek ellátása ügyében. Az Országos Hadsegélyző Bizottság a szükséges társadalmi és gyermekvédelmi intézkedéseket a Ligára bízta, ez így a társadalmi gyermekvédelmi ügynek központjává lett és a többi gyermekvédelmi intézmények bevonásával igyekezett nagy nemzeti feladatát megoldani. A Liga 1914. évi jelentése szerint az új, 50 gyermeket befogadó marosvásárhelyi tanoncotthont, a 120 ágyas makói Erzsébet-szeretetház egy részét és gróf Eszterházy Pálné pápai kastélyát hadiárvak részére rendezte be. A gróf Széchenyi Lászlóné által fenntartott Napközi Otthonban 70 olyan gyermek nyert teljes ellátást és éber felügyeletet, akiknek atyja hadba vonult, anyja pedig egész nap munkában volt/A Liga népesítette be jórészt a Hungária Csecsemő-otthon telepét kisdudai hadiárvakkal és rendezte az 1915 aug. 18. tartott «katonanapot», mely kerek 100,000 K-t eredményezett a hadi árvák részére. 1915-ben a Liga négy új hadi-

árvaházat létesített s ezekben 500 hadiárvát nevel; ezenkívül gróf Széchenyi Lászlóné a háború kitörése óta Budapesten 100 gyermeket részesít napközi ellátásban. 1915-ben a Liga 866.000 K-t fordított a hadiárvákra, 1916-ra erre a tételre 1.241,000 K-t számít.

Ezidőszerint a következő intézetek szolgálnak hadiárvák befogadására: 1. Hona-hadiárvaház Pápa (befogadóképesség: 24 leány). 2. Gróf Vay Gáborné h. á. Bpest (bk.: 42 leány). 3. Bákoskeresztúri h. á. (bk.: 45 fiú). 4. A veszprémmegyei pápateszéri h. á. (bk.: 30 fiú és 30 leány). 5. Gróf Haller Györgynéh. á. Bpest (bk.: 15 leány). 6. Ideiglenes árvaház a kezdi vásárhelyi Erzsébet-leány árvaház menekült növénydekei befogadására Bpesten.

Nagy feladatokat kell megoldania a székesfőváros hivatalos vezetőségének is a háború miatt gondozásra szoruló gyermekek érdekében. A főváros tanácsa által szervezett *Budapesti Központi Segítő-Bizottság* gyermekvédő osztálya 108 napközi otthonban 6000 gyermeket gondozott és táplált, az 1914/5. isk. évben 727,000 ebédadagot osztott ki; 882 elemi iskolai tanulót népkonyhában látott el ebéddel, 39 egyes családoknál kapott ebédet. 1915-ben 5410 el. isk. és 1192 óvodás gyermek volt a napközi otthonokban s részesült élelemben és gondozásban. A nyári szünidőben kirándulásokat, üdülőtelepeket, délutáni játszásokat szerveztek. A gyermekeket felruházó osztály az 1915/6. isk. évben majdnem 23,000 gyermeket látott el ruhával körülbelül 600,000 K értékű anyagból. E nagy kiadások fedezésében segítségére volt a fővárosi Segítő-Bizottságnak az Orsz. Hadsegélyző Bizottság, néhány jótékony egyesület; gyűjtés útján is nagy összeg gyűlt.¹ A Budapesti Központi Segítő-Bizottság 1914 szept. 4-én alakult, 11 osztályban dolgozik, figyelemmel kíséri a fővárosban végbemenő háborús népgondozó tevékenységet, egységesen vezeti a szétfolyó társadalmi segítségnek különböző irányait, szervezés útján igyekszik a keresetnélküliség bajait leküzdeni.² Az *ország többi városai* a magok körében szintén gondoskodtak polgáraik szükségleteiről. Ugyanezt kell feljegyezni *mindenik egyháztól* is. Mindebben bizonyára maradt hiány és volt fogyatkozás, de óriási is volt a feladat.

4. Nemcsak a társadalmi szervezetek munkáján ismerhetjük fel a háború hatását, hanem észre kell vennünk bizonyos közös vonásokat a szervezetlen nagyközönség életében is. Így nem mellőzhetjük itt a háborúnak a mindennapi életre s különösen az élelmezésre való hatását sem. Mintha egy óriási takarékosági hullám vonult volna végig az egész

¹ L. A Gyermekvédelem Lapja. 1916. 254 l.

² Az ország székesfővárosának köz- és hadijótékonyági tevékenységét *A Budapesti Közjótékonyág Évkönyve* 1915 c. hivatalos kiadvány (1916, VIII. 382 l.) tünteti föl.

világon. Főleg az anyagi és szellemi táplálkozásban jelentkezik ez széles körökben, bár korántsem általánosan. Ennek a ránk kényszerített «nagy redukciónak» visszahatásaként az életnek az a komolyabb, realisabb felfogása kezd terjedni, amely az embereket és dolgokat a küzdelem nézőpontjából tekinti s mindenben a jövőnek a feltételeit keresi. Ennek felismerésében a németek járnak elől, de Angliában és Franciaországban is erélyesen követelik a kitartás érdekében a takarékoságot. Ez a felfogás lassanként nálunk is utat tör és az igények leszállításával, a takarékosággal párosult munkásságnak remélhetően döntő szerepet biztosít a jövő Magyarországon. Hogy a hadi élelmezés mint hatott egyéni és nemzeti életrendünkre, azt személyes tapasztalások alapján mindannyian tudjuk. S bár a viszonyok kedvezőbbre fordultával ezek a tanulságok majd jórészt veszendőbe mennek, ami egyébként emberileg érthető, mégis az iskola útján és a társadalom felvilágosításával arra kellene iparkodni, hogy a most kényszerűségből takarékosabb élelmezésnek értékesebb tanulságait a béke idejében is hasznunkra fordítsuk (v. ö. Népt. Lapja 1915: 4., 8., 9., 17., 41., 47., 1916: 19. sz.). Bókon célzattal alakult a *Fényűzés Elleni Liga* is. Ez a női ruházatkodásban óhajtotta mérsékelni az állandóan nagyfokú, de a háborúban még gyarapodott pazarlást. Nem a pénz megtartására, hanem a ruhaanyag kímélésére irányult ez a mozgalom. Nincs miért elhallgatni, hogy nem járt valami nagy sikerrel. Ez csak azt bizonyítja, hogy eféle gondolatok elterjedésére sok idő és nagyobb fogékonyság szükséges!

A hadsereg szükségletei megtanítottak bennünket arra is, hogy amit boldogabb időkben gondtalanul elhánytunk, azoknak az apróságoknak, lim-lomnak is értéke van, ha nagy mennyiségben összegyűl. A «*Mindent a hadseregnek!*» jelszóval folyó gyűjtések számtalan embert figyelmeztettek a rongynak, papírnak, gumminak és sok másféle anyagnak értékesíthető voltára. Ebben az irányban nem ok nélkül remélünk kedvező alakulást s feltehetjük, hogy a most szerzett tanulságok megmaradnak.

5. Közművelődési értelemben, főleg a háború utáni időre, különös fontossága van a nép hangulatának, mint elsődendő szociális tényezőnek. E hangulat alakulása felette szövevényes folyamat; itt csak egyik, szerintünk legfontosabb ágára óhajtunk kitérni: a harctérről és a hadi fogságból hazatérő katonák lelki állapotára. Abban mi, az itthonmaradtak milliói, egyek vagyunk, hogy legnagyobb hálánkra érdemesek és teljes jogot vívtak ki arra, hogy küzdelmeik, nélkülözéseik, szenvedéseik fejében, amennyire fizikai állapotuk megengedi, visszatérhessenek régi foglalkozásukhoz, azt előlök az itthon maradtak el ne foglalják, vagy ha arra többé nem alkalmasak, más, megfelelő álláshoz jussanak, amely családjuk fenntartására képesíti őket; továbbá, hogy a családok segélye-

zéséről, a szükség szerint, az állam és a társadalom is gondoskodjék. Ez a segélyezés a háború alatt is folyt. E legmesszebbmenő erkölcsi elismeréssel és a munkaalkalomról való gondoskodással, esetleg anyagi támogatással szemben utalnunk kell az olyas felfogások helytelen, igazságtalan és káros voltára, amelyek azt vallanak, hogy nekik immár «minden szabad». Az ilyen téves felfogás az egész társadalmat alapjaiban megrendítené és nagy veszedelmet zúdíthatna az országra. Ennek elhárítása érdekében idejekorán, tehát már most, meg kell kezdeni a felvilágosító munkát a következő két irányban. 1. Fel kell ismertetni és terjeszteni azt a tényt, hogy a harc vonal megett «békés társadalom» is eleget tett kötelességének és kivette részét ebből a világtusából. 2. Rá kell mutatni azokra az intézkedésekre és intézményekre, amelyek a hadba vonultak és családjaik érdekében már eddig is történtek, illetőleg megalkultak és amelyek bizonyára az állam, a társadalom és jó módú magánosok vállvetett buzgóságából még szaporodni fognak (pl. rokkantak ellátása, hadi özvegyek segélyezése, hadi árvák ellátása stb.). Nagy bizonyító erejük van e tekintetben az imént már ismertetett adatokon kívül az ország valamennyi iskolájában, mindenik szak- és társadalmi egyesületében, főként pedig a lapok útján végbement *gyűjtéseknek*. Mindenik országos és helyi lap kivette ebből a részét s nem szabad elfeledni, hány ember kapott pillanatnyi vagy tartósabb segélyt azokból a milliókból, amelyeket első sorban *Az Est* és a *Pester Lloyd* olvasói összeadtak. A különböző célokra való adakozások sorában különösen feltűnt a megvakult katonák javára, a Kárpátokban feldúlt falvak újjáépítésére s az erdélyi menekültek segítésére hirtelen egybegyűlt összegek nagysága. Az adakozó közönséget tekintve, hatalmas összeg az a 300,000 K is, melyet a *Néptanítók Lapja* gyűjtött az elesett tanítók özvegyei és árvái részére. A lapok által elővárársolt milliók fényes és megható bizonyosságai annak, hogy a társadalom mindenik részében erős az együttérzés a szenvedőkkel és megvan a segítésre a hajlandóság. De az adakozók névsora azt is bizonyítja, hogy ez sem nem általános, sem nem elég arra, hogy a felgyülemlett óriási szükségleteket önkéntes adakozásból lehessen fedezni. Ezért szükséges az államnak törvényhozás útján gondoskodnia arról, hogy az eszközöket előteremtse. Az új adótörvények már rámutatnak arra a pontra, ahonnan a költségek javarészét fedezni lehetséges. A háború fergetegében ugyanis egy új társadalmi osztály került felszínre, ennek tagjaira és a birtokukban felgyűlt nagy vagyonokra a közfigyelem egészen természetesen ráterelődött. Az angol *Daily Mail* «A föld urai»-nak nevezi őket egyik tárcájában. S mikor pl. a *Kölnische Zeitung* Parisnak ezeket az új urait emlegeti, jól tudjuk, hogy cikkében Parist méltán helyettesíthetné Berlin, Bécs és Budapest is. A lőszer- és egyéb hadseregszállítók, főleg azok, akiket ez a háború szült, nem vehetik zokon, ha

polgártársaik szeme éber figyelemmel rájuk szegeződik és állandóan azt vizsgálja, hogy a *Követel* tétellel szemben mennyire tesznek eleget a *Tartozásnak*. Minthogy pedig erről az oldalról a helyes érzés, megértés és cselekvés aligha fog kivétel nélkül megnyilatkozni, a törvény jól teszi, hogy a nép érzésének és várakozásának segítségére siet.

6. A háború nagyon megerősítette a nőmozgalmat is és annak egynémely függő kérdését egy csapással szinte megoldotta, általában meggyengítette a két nem munkája és értékelése tekintetében fennálló választó falakat. Férfierők híjján számtalan új pálya nyílt meg a nők előtt, akik a létért való küzdelemben az eddiginél nagyobb tömegben maradtak a saját erejükre. Nem lehet általánosítani, de el kell ismerni, hogy a saját magok és családjuk fenntartásáért való harcban nagy lelki erőről tettek bizonyosságot s számos munkakörben egyenrangúaknak bizonyultak a férfiakkal. P. o. a mezőgazdaságban nélkülök nem tudtuk volna a kiéheztetési tervet annyira meghiúsítani. S a női munka bevonult többfelé, olyan helyekre is, ahol eleddig erről hallani sem akartak. A hadügyminiszter egyik leiratában ezeket mondja: «A nők alkalmazása a gyakorlati életben ennek a háborúnak egyik hatalmas tanulsága. Bárhová állítsuk a nőt, mindenütt megfelel. Hogy a férfiakat mögöttes ország-részekben ezekben a nehéz időkben helyettesíteni tudják, ezt már naponkint bizonyítják az alkalmazott nők ezrei, de a jövőben még fokozottabb mértékben fogják ezt bizonyítani.» Ezzel a ténnyel kétségtelenül számol majd a törvényhozás, a közigazgatás és az egész társadalom, mikor eljön az újra-rendezkedés ideje. Követeli ezt az is, hogy ezután még nagyobb mértékben szükségök is lesz a nőknek az önálló keresetre. Ennek a hatása megérzik már a leányiskolák új (1916.) szervezetén is és látszik a társadalom körében megjelenő egyes törekvéseken. Egyelőre csak a fővárosra szól, de országos figyelmet és utánzást érdemel az Országos Népoktató Egyesületnek az az elhatározása, hogy oly tanfolyamokat szervez, melyeken a hadiözvegyek és tizenhat éven fölül leányárvák kenyérkeresetre szerezhetnek képezést. E tanfolyamok különböző irányúak: 1. Polgári leányiskolái tanfolyam a hiányos előképzettség pótlására. 2. Női kereskedelmi tanfolyamok; ezeken főleg bérelszámolásban, anyagkalkulációban, tarifaügyekben, grafikon-szerkesztésben és betegpénztári ügyekben külön kiképzésben is részesítik a növendékeket és így minden más kereskedelmi tanfolyamot felülmúló oktatást adnak.. 8. Kórházi laboratóriumi segédnök tanfolyama. 4. Ipari vegyészsegédnök tanfolyama. 5. Háztartásvezetőnők (gondnoknők) tanfolyama (kórházak, szanatóriumok, intézmények, szállodák és vendéglők részére). 6. Mozi-gépkezelőnők tanfolyama. 7. Írógépjavitás és karbantartás tanfolyama. 8. Fehérvarró, felsőruhavarró, divatárú tanfolyamok. 9. Ipari szakmunkások képzése egyes iparosok útján. 10. Baromfi- és háziállat-tenyésztők

tanfolyama. 11. Bolgár kertészet. Mindenkit hajlama, rátermettsége, egészsége és társadalmi helyzete szerint osztanak be. Egy tanfolyam átlag hat hónapig tart és díjmentes. Ez csak kezdet és pótlék. Általános szervezéssel kell majd alaki és tartalmi tekintetben az eddiginél nagyobb szabadságot, fejlődési lehetőséget biztosítani a női nemnek a nevelésben, oktatásban. A jövő helyes fejlődésének érdekében azonban szem előtt tartandó a következő két elvi követelmény: 1. A dolgok új rendje ne befolyásolja még hátrányosabban a nőnek anyai és családi hivatását. 2. A nők munkája ne helyettesítse, hanem egészítse ki a férfiak tevékenységét a munkafelosztás alapján és a természeti követelmények és képességek alapján. (A nők törekvéseit állandóan ismerteti «A Nő» c. folyóirat. V. ö. Népt. Lapja 1914: 48., 1915: 8. sz.)

*

Ha a keresztül-kasul bejárt széles területet még egyszer szemügyre vesszük s a közművelődés meg a társadalmi mozgalmak szempontjából elmondottakat egybevetjük, nem jutunk ugyan az ország mindenik részére nézve, valamennyi tekintetben egyező és megnyugtató eredményre, de mégis érezhetjük azt a biztató reménységet, hogy a háború tapasztalásai tudatosabbá és tartalmasabbá teszik életünket, okosabb rendelkezésre készítenek elő, erőink kifejtésére s magunk és a köz javának következetes és meggondolt szolgálására képesítenek. A jövő nemzedékek sorsa csak akkor lesz kedvezőbb a miénknél, ha ebből a rettenetes harc-ból az élők megragadják a tanulságokat és hasznokra fordítják. S ezt talán remélhetjük. Hiszen ennek a két hosszú évnek átélése az embereket egyúttal fogékonyabbá tette annak az igazságnak felismerésére, hogy a háború egyeseknek talán jó üzlet, de a nemzetnek jobb a béke: a győzelem árán kivívott s azután szakadatlan munkával és jóakarattal fenn-tartott, becsületes, biztos béke.¹

Kemény Ferenc.

¹ A háború közművelődési és társadalmi hatásairól a magyar és a külföldi folyóiratok szinte megszámlálhatatlan cikket közöltek. Ezekhez járul egész sereg könyv és röpirat. Minthogy ezt a rengeteg anyagot lehetetlen áttanulmányozni vagy csak ezen a helyen részletesen felsorolni is, az előbbiekből főként a *Néptanítók Lapjára*, a legkönnyebben hozzáférhető magyar tanügyi folyóira-ra szorítkoztunk. Az idézett számokon kívül is sok helyen van szó e lapban ide-tartozó kérdésekről.